

pravoslavni svećenici, komunisti su, zaključio je Požar, odlučili ukloniti Hrvatsku pravoslavnu crkvu kao moguću prepreku politici poistovjećivanja pravoslavlja sa srpstvom, koju je zagovarala Srpska pravoslavna crkva.

U zadnjem poglavlju knjige, posvećenom suvremenim inicijativama za obnavljanje Hrvatske pravoslavne crkve, autor je zaključio da je s tim u vezi potrebno izbjeći poistovjećivanje vjerske s nacionalnom pripadnošću, da vjernicima pripada pravo slobodnog odlučivanja kojoj će crkvenoj organizaciji pripasti, ali da isto tako ne treba moguću obnovu Hrvatske pravoslavne crkve u neovisnoj Republici Hrvatskoj gledati isključivo kao oblik »genocidne« hrvatske politike, što neprestano ističe Srpska pravoslavna crkva.

Osvrnemo li se na kraju ovog prikaza na djelo Petra Požara o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi, možemo, poput samog autora, zaključiti da ono spada u publicističke, a nikako u znanstvene radove o toj problematici. Koristeći znanstvene i publicističke radove o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi Petar Požar dao je dobar uvid u otvorena pitanja vezana uz tu problematiku, iako će čitatelj zainteresiran za nju, uslijed korištenja velikog broja citata iz radova mnogobrojnih autora o toj temi, morati uložiti veći napor da bi izvukao sažete zaključke o problematici nastanka i djelovanja Hrvatske pravoslavne crkve. S obzirom na to da osim Požareva djela dosad nije u Hrvatskoj objavljeno neko djelo u kojem bi dotična problematika bila znanstveno obrađena, Požareva bi knjiga morala biti poticaj objavljivanju monografije o Hrvatskoj pravoslavnoj crkvi napisanoj po strogo znanstvenim kriterijima.

Zlatko Kudelić

NADA KISIĆ-KOLANOVIĆ, Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja, Institut za suvremenu povijest, Zagreb, 1996., 244 str.

U našoj historiografiji se danas, nakon određene vremenske udaljenosti, počinju javljati raščlambe osoba koje su svojim životom i djelom obilježile komunistički sustav. Dokaz za to je knjiga Nade Kisić-Kolanović *Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja*, objelodanjena u nakladi Instituta za suvremenu povijest.

Nada Kisić-Kolanović, znanstveni suradnik u Institutu za suvremenu povijest u Zagrebu, više od dvadeset godina istražuje pravne aspekte povijesti drugoga svjetskog rata i poraća, a u ovoj knjizi nastoji proširiti naše znanje o životu i radu Andrije Hebranga u desetljećima u kojima su oblikovani komunistički pokret i jugoslavenska država. Ona se u knjizi oslanja na arhivsku građu koja je danas o Hebrangu dostupna, jer se arhivi u Moskvi i Beogradu tek otvaraju.

U knjizi se kronološki prati politika jednog od najprijebornijih članova Komunističke partije, Andrije Hebranga, čiji je politički put išao od zanosa za komunizam i jugoslavensku federaciju do iskušenja i uzmaca pred vlastitom tvorevinom. Tako je i knjiga podijeljena u četiri dijela: *Komunist (1919.-1940.)*, *Rat (1941.-1945.)*, *Vlast (1945.-1949.)* i *Žrtva (1948.-1949.)*. Hebrangov životni put nipošto nije bio tako sjajan poput životnog puta velikih povijesnih ličnosti, ali gledan s današnje vremenske udaljenosti on ga otkriva kao čovjeka duboko uronjena u društvenu izgradnju i odgovorna prema politici.

U prvom dijelu knjige, *Komunist (1919.–1940.)*, prati se životni put Andrije Hebranga, rođenog 21. 10. 1899. u Bačevcu nedaleko od Virovitice, poglavito od njegova ulaska u Socijalističku radničku partiju (komunista), pa do drugoga svjetskog rata. Hebrang 1919. godine zacijelo nije ni slutio da je ušao u partiju koja nije ni pokušala razraditi vlastitu politiku, nego je preuzimala gotove programe iz Moskve. Sredinom 1923. on se trajno nastanjuje u Zagrebu te se angažira u radničkim sindikatima. U godinama unutarnjih nadmetanja u KPJ on se zajedno s Josipom Brozom zauzima za obuzdavanje frakcionaštva. Već tada se moglo vidjeti da se Andrija Hebrang u partiji ne ističe izvornim mišljenjem, pa ni teorijskim obrazovanjem, ali da posjeduje izvanrednu političku intuiciju oplemenjenu snažnom voljom i unutarnjom čvrstinom. Početkom srpnja 1928. Andrija Hebrang je uhićen. Na sudu je nijekao svoju konkretnu komunističku djelatnost, ali je izjavio da je komunizam njegovo ideološko uvjerenje zbog kojega ga nitko ne može pozvati na odgovornost. Sud za zaštitu države u Beogradu ipak ga je osudio, i to drastičnom kaznom od 12 godina zatvora. Mitrovačka i lepoljavka tamnica bile su Hebrangu možda i najznačajnije razdoblje obrazovanja. No, za vrijeme tamnovanja on se prvi put osjetio usamljenikom unutar vlastite partije, jer ga je 1936. zatvorska većina optužila da širi »trockističku herezu«, što je jedva bilo za neku ozbiljniju usporedbu.

U drugom dijelu knjige, *Rat (1941.–1945.)*, prikazuju se uvjeti koji su Andriji Hebrangu omogućili uspon u karijeri. To se dogodilo, prije svega, zbog okupacije Jugoslavije i rata, što se može zorno vidjeti iz afere koja je bila povezana sa sovjetskim obavještajem, rukovoditeljem centra za održavanje radioveze s balkanskim komunističkim partijama, Josipom Kopiničem-Vazduhom. Vazduh je, rastrgan osobnim ambicijama, pokušao smijeniti CK KPJ zbog borbenog mrtvila, a Andrija Hebrang se našao na strani protiv Vazduha, vjeran Titu i domaćoj partiji. Nisu ga obeshrabrili ni Kerestinečka tragedija, ni uhićenje i ranjavanje od strane ustaške policije te izbjavljenje razmjenom zarobljenika 1942. godine. U tom ratnom razdoblju on je bio, može se reći, središnja ličnost hrvatskoga partizanskog pokreta, u kojemu je zauzimao visoki položaj organizacijskog sekretara KPH. Premda je prema ideološkom uvjerenju pripadao partiji koja je instrumentalizirala nacionalno pitanje i stavila ga u funkciju revolucije, Hebrang je svoju političku snagu u tim ratnim godinama crpio iz snažne domoljubne i antifašističke struje partizanskog pokreta. Njegovo nacionalno osjećanje u svim je aspektima bilo dosljedno tradiciji južnoslavenske uzajamnosti.

U južnoslavenskoj federaciji on je vidio za Hrvatsku jedinu priliku da integrira svoj desetljećima raspršen nacionalni teritorij. Taj cilj nije nikada napustio. Uzdižao je ZAVNOH. Sugerirajući da komunisti trebaju voditi računa da Hrvatska ima svoj stoljetni državopravni kontinuitet, prikazivao ga je kao mjesto gdje se rješava hrvatsko pitanje. Međutim, slabost njegove vizije bila je u tome što je preoptimistično vjerovao da komunisti najbolje poznaju prirodu zajedničkog života različitih južnoslavenskih naroda te je na vrhuncu svoje slave pao u paradoks. Jugoslavenski je Politbiro, naime, svalio na njegova leđa odgovornost za sve prijeporne točke partijskog razvoja u Hrvatskoj. Politbiro je dokazivao kako iza njegova rada u hrvatskom partizanskom pokretu stoji nešto jače od revolucije – njegovo autonomno ponašanje i unutarnja usmjerenost na Hrvatsku – pa ga sredinom 1944. i smjenjuje s dužnosti generalnog sekretara hrvatske partije i postavlja na savezne dužnosti u Beograd.

Treći dio knjige, *Vlast (1945.–1949.)*, govori o postupcima Andrije Hebranga prilikom ranog razdoblja partijske države i stabilizacije poratnog društva. Tu se, u gospodarskom i političkom pogledu, otkrivaju njegova stajališta prilikom izgradnje nove vlasti. U gospodarskom pogledu on je bio zagovornik realnog planiranja, koje uvažava gospodarske okolnosti i odbacuje voluntarizam. U političkom pogledu to njegovo aktivno sudjelovanje u stvaranju petogodišnjeg plana gospodarskog razvitka samo je pogoršavalo njegovu poljuljanu poziciju.

U četvrtom dijelu knjige, *Žrtva (1948.–1949.)* opisuju se Andrija Hebrang u vrijeme Titova sukoba sa Staljinom 1948. godine. Budući da se Hebrang već početkom

1945. susreće sa Staljinom u Moskvi gdje se prilično razočarava moskovskom zbiljom, ali idalje vjeruje u Staljinovu karizmu, Tito navlači sumnju da bi Hebrang svoj partijski utjecaj mogao staviti u službu Sovjetskog Saveza. Titova sumnja kulminira u svibnju 1948., kad zapovijeda uhićenje Andrije Hebranga. Andrija Hebrang postaje žrtva, potvrđujući pravilo kako revolucija jede svoju vlastitu djecu. Skovana mu je imaginarna optužba da je za vrijeme zatočenja 1942. pristao na suradnju s ustaškom nadzornom službom kao agent krtica. On se suprotstavljao svim istražnim insinuacijama. Umorstvo Andrije Hebranga-Sremca u zatvoru još uvijek u mnogim aspektima ostaje tajanstveno. Ono se najvjerojatnije zbilo u lipnju 1949. godine, ali tijelo nije predano obitelji i do danas se ne zna gdje počiva.

U bivšoj državi mogla se čuti samo politička laž o Andriji Hebrangu. Dijalektika povijesti bila je takva da se politički zločin nad njim pretvorio u njegovu moralnu pobjedu. Sabor Republike Hrvatske 1990. u *Deklaraciji o uhićenju i umorstvu Andrije Hebranga* proglasio ga je »nevinom žrtvom komunističke represije«.

Knjiga Nade Kisić-Kolanović *Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja* sadrži bogat znanstveni aparat od 128 bilješki, a ophodjenje s knjigom olakšavaju i dijelovi *Epilog, Životopisne naznake*, fotografije iz Hebrangova života, sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, bibliografija raščlanjena prema knjigama i člancima, popis arhivskih izvora i registar sudionika povijesnih događaja koji se spominju u tekstu i bilješkama. Čitanje knjige dalo bi našoj javnosti prvi put znanstvenu procjenu života i rada Andrije Hebranga, a time i njegove uloge u političkoj povijesti hrvatskoga naroda.

Petar Cvekan

VLATKO PAVLETIĆ, NIKŠA STANČIĆ, MILAN MOGUŠ, Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru / The Croatian Language in the Croatian Parliament; prijevod na engleski Lelija Sočanac, Zagreb, Narodne novine i Dom i svijet, 1997., 100 str.

Obilježavajući 150. godišnjicu hrvatskoga jezika u Saboru, nakladnici »Narodne novine« i »Dom i svijet« tiskali su dvojezičnu hrvatsko-englesku knjigu *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru* trojice autora, Vlatka Pavletića, Nikše Stančića i Milana Moguša.

Knjiga se sastoji od tri dijela – uvodni dio *Hrvatski jezik u Hrvatskom saboru* predstavlja Vlatko Pavletić, središnji dio *Hrvatski jezik u povijesti Hrvatskoga naroda* rad je Nikše Stančića, a treći dio *O uvođenju hrvatskoga jezika na visoko učilište u Hrvatskoj i u Hrvatski sabor* Milana Moguša.

Osim spomena o hrvatskom jeziku i njegovoj povijesti, knjiga nam nudi kratki prikaz povijesti hrvatske državno-pravne tradicije, hrvatskih knezova, kraljeva, banova i nositelja državnog suvereniteta – Hrvatskoga sabora.

Otvarajući knjigu, saznajemo od akademika Pavletića, sadašnjeg predsjednika Sabora, da je prvo zasjedanje Sabora održano još potkraj 13. stoljeća, 1273. godine u Zagrebu, za što postoji potvrda u sačuvanom fragmentu zapispisnika, koji je na latinskom. Od toga zapispisnika potječu dokazi o uraslosti latinskoga jezika u hrvatsku povijest i u povijest Hrvatskoga sabora. Latinski, upotrebljavan u znanosti i u uprav., dugo je bio najbolja obrana od posvudašnje germanizacije i madarizacije, što je imalo posljedica i u